

УДК 342.9:347.2.3

А. М. Далекорей

СТАВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ДО ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Право власності є особливим публічно-правовим поняттям у державі, яке сполучає регулятивний потенціал різних галузей українського законодавства (як приватноправових, так і публічно-правових), характеризується високою загальносоціальною та спеціально-юридичною значущістю і спрямованістю на задоволення публічних економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших інтересів. Право власності у сучасній правовій державі позначає собою сукупність тих прав, які український народ як певна соціальна спільнота, конституційована в українську державу, залишає за собою, не делегуючи всі повноваження власника на ці об'єкти публічним утворенням, залишаючи право на безпосереднє здійснення права власності на них і встановлюючи безпосередні форми контролю за їх належним використанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові особливості ставлення сучасної правової держави до власності проаналізовано та досліджено в працях В. Галунька [3], М. Домашенка [5], О. Розгона [7], І. Спасибо [8], І. Перчеклія [9] та ряду інших вчених. Є багато поглядів науковців, які висловлюють свої погляди стосовно проблемних аспектів державного регулювання інституту власності. На думку В. Галунька [3], право власності є особливим інститутом у цивільному та господарському праві України. М. Домашенко [5] відзначав, що особливістю суб'єктного складу правовідносин власності в сучасній правовій державі є множинність її учасників. І. Спасибо [8] підкреслювала, що в сучасній правовій державі потребують законодавчого закріплення поняття колективної та державної власності, а також орієнтовний перелік дій власника, спрямованих на заподіяння шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршення екологічної ситуації тощо.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей ставлення сучасної правової держави до власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України передбачені право власності українського народу (ст. 13), право державної власності (ст. 14), право комунальної власності як власність територіальних громад (ст. 142) та право приватної власності як невід'ємне право людини (ст. 41) [1]. Поділ на зазначені види права власності використано законодавцем і в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України). Виходячи зі змісту статей 324–327 ЦК України, самостійними суб'єктами права власності є український народ, юридичні й фізичні особи стосовно об'єктів права приватної власності, держава та територіальна громада відповідного села, селища, міста [2].

Отже, можна стверджувати про відокремленість права державної власності від права власності українського народу та права комунальної власності. Під правом спільної власності слід розуміти право власності двох або декількох осіб на той самий об'єкт (ч. 1 ст. 355 ЦК України). Учасників спільної власності називаються

співвласниками. Об'єктом права спільної власності, як і будь-якого права власності, може бути індивідуально визначена річ чи сукупність речей. Вони можуть бути подільними чи неподільними, однак як об'єкт права спільної власності становлять єдине ціле. Тож для права спільної власності характерною є множинність суб'єктів і єдність об'єкта.

Множинністю суб'єктів права спільної власності на той самий об'єкт спричинена потреба спеціального регулювання відносин спільної власності в державі. Це необхідно, підкреслює В. Галуцько, для узгодження волі співвласників, забезпечення кожному з них урахування їхніх законних інтересів та інтересів третіх осіб, котрі їх оточують, належного стану їхнього спільного майна тощо [3, с. 54]. Спільна власність є різновидом права власності у державі, ускладненим множинністю суб'єктів. Право спільної власності – правова форма об'єднання майна фізичних і юридичних осіб, держави, територіальних громад із метою співробітництва та взаємодопомоги, об'єднання їхніх зусиль у досягненні певних цілей. Право спільної власності сприяє повнішій охороні інтересів суб'єктів цивільного права в державі. Це право надає їм змогу спільно володіти, користуватися й розпоряджатися речами, вести трудове та селянське господарство, мати малі підприємства, майстерні в різних сферах господарської діяльності, а також купувати в приватну власність речі, придбання яких в індивідуальному порядку є складним або недоцільним, з метою задоволення їхніх матеріальних і культурних потреб, здійснення підприємницької діяльності. Право спільної власності, наголошує О. Дзера, відкриває кращі перспективи і для юридичних осіб, сприяє підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності, заощадженню коштів і ресурсів [4, с. 17].

Особливістю суб'єктного складу правовідносин спільної власності в сучасній правовій державі є множинність її учасників. У зв'язку з цим правовідносини виникають не лише між власником і невластником, а й між співвласниками. У літературі розрізняють зовнішні правовідносини спільної власності (між співвласниками, з одного боку, й невластниками – з іншого) і внутрішні правовідносини спільної власності (між самими власниками). Частина 2 ст. 355 ЦК України розрізняє два види спільної власності: спільну власність двох або більше співвласників із визначенням часток кожного з них у праві власності (спільна часткова власність) та власність двох або більше співвласників без визначення часток у праві власності (спільна сумісна власність) [2, с. 32].

М. Домашенко у своєму дослідженні зазначає, що спільна часткова та спільна сумісна власність відрізняються одна від одної особливостями внутрішніх правовідносин між співвласниками. За спільної часткової власності кожному зі співвласників, зазначено в ч. 1 п. 1 ст. 356 ЦК України, належить частка в праві власності на спільний об'єкт у цілому. Частки можуть бути рівними й нерівними, але завжди їх розмір повинен бути точно визначений у вигляді дробу права власності (наприклад, 1/2, 1/3, 1/5 тощо) або у відсотковому ставленні. Кожний з учасників спільної часткової власності має право вимагати виділення своєї частки в натурі, якщо це можливо, має право відчужувати її, а в разі смерті учасника його частка в праві власності переходить у власність іншої особи в порядку спадкування. За спільної часткової власності кожному зі співвласників разом з іншими співвласни-

ками належить право власності на спільну річ, частка в праві власності на спільну річ і право брати участь у вирішенні питань у певних випадках стосовно частки в праві власності на спільну річ, що належить іншим співвласникам [5, с. 66].

Вважаю, що, на відміну від підстав виникнення спільної часткової власності, закон перелічує випадки виникнення спільної сумісної власності. Тому за виникнення спільної власності вона вважається спільною частковою власністю, якщо іншого не передбачено законом або договором. Поняття «речові права на чуже майно» охоплює такі види цих прав:

- 1) право володіння;
- 2) право обмеженого користування (сервітут);
- 3) право забудови земельної ділянки (суперфіцій);
- 4) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Законом можуть бути передбачені й інші речові права на чуже майно. Наприклад, Цивільний кодекс України закріплює речово-правові способи забезпечення виконання зобов'язань – застава та притримання: у заставодержателя та кредитора, котрий притримував річ боржника, також виникають певні права на неї. Можуть виникати й інші речові права на чужі речі відповідно до чинного цивільного законодавства України.

Загальновідомо, що право власності є своєрідною основою усієї соціально-економічної системи сучасного суспільства. Без правового регулювання відповідного комплексу суспільних відносин сьогодні не може обійтися будь-яке організоване суспільство, немислимий поступ будь-якого соціуму. Відповідно до норм Господарського кодексу України, швидке оновлення відносин власності, поява нових форм та інститутів у структурі права власності, деталізація правового регулювання насамперед приватної та меншою мірою державної та комунальної власності дещо зменшили увагу до правового забезпечення механізму реалізації конституційно закріпленого права українського народу на природні ресурси [6, с. 13]. Утім, такий стан справ не є оптимальним і задовільним, адже нехтування правом власності українського народу, його применшення та нівелювання на практиці призводять до згубних наслідків у державі.

Вважаю, що в Україні найголовнішою формою права власності є приватна власність. Після ухвалення чинного Цивільного кодексу України законодавець остаточно визначив: суб'єктами права приватної власності є не лише фізичні особи, а й юридичні. При цьому фізична особа є власником майна та відповідає ним за своїми зобов'язаннями. У разі ж, якщо фізична або юридична особа передає належне їй майно як вклад або частку в господарське товариство чи виробничий кооператив, ця нова юридична особа стає власником такого майна так само, як і набутого за іншими підставами. Зокрема, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 115 ЦК України господарське товариство є власником майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу. Як зазначає О. Розгон, навіть якщо 100 відсотків акцій акціонерного товариства належить державі чи територіальній громаді або в іншому виді господарського товариства досягається стовідсоткова державна участь або участь територіальної громади, майно, котре належить такому господарському товариству, є об'єктом права приватної власності. У цій ситуації між господарським товариством і державою чи територіальною громадою

виникають корпоративні відносини, пов'язані з правами участі в управлінні, на отримання дивідендів тощо. Це правило поширюється на всіх юридичних осіб, крім створених розпорядчим актом органу державної влади або місцевого самоврядування і за якими майно закріплюється на праві повного господарського відання чи оперативного управління [7, с. 20].

ЦК України поділяє юридичних осіб на осіб приватного права й осіб публічного права. Останні створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 81 ЦК України). Слід також зауважити, що юридична особа публічного права набуває право власності лише на майно, передане їй у власність.

Слід зауважити, що ЦК України діє разом із Господарським кодексом України, в якому серед речових прав згадуються право господарського відання, право оперативного управління тощо (ст. 133 Господарського кодексу України). А майно державного унітарного підприємства перебуває в державній власності та підлягає закріпленню за ним відповідно до права господарського відання чи оперативного управління (ст. 73 Господарського кодексу України).

У частинах другій і третій статті 325 ЦК України згадується про два різновиди обмежень права приватної власності:

а) залежно від виду майна;

б) залежно від складу, кількості та вартості майна, що може перебувати на праві приватної власності [2, с. 11].

Зокрема, у ч. 2 встановлюється загальне правило, згідно з яким суб'єкти права приватної власності можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, що відповідно до закону не можуть їм належати. Ст. 178 ЦК України визначає правила недопущення перебування в цивільному обігу окремих об'єктів цивільного права, перелік яких має міститися в законі (об'єкти, вилучені з цивільного обігу). Необхідно також зазначити, що законодавством про приватизацію окреслюється перелік об'єктів, котрі не підлягають приватизації.

Виокремлення та визначення в сучасній правовій державі права власності українського народу, права приватної власності, права державної та права комунальної власності не дають правових підстав стверджувати про існування різних форм власності, а також приводу доводити достовірність тези про «рівність та різноманітність форм власності» [8, с. 4]. Економічні відносини присвоєння власності в сучасній правовій державі, зауважує І. Перчеклій, виступають у різноманітних формах залежно від того, хто є їх суб'єктом: окрема людина, група осіб чи організований ними колектив, держава або суспільство (народ) в цілому [9, с. 107].

Таким чином, економічні форми присвоєння називають формами власності у сучасній правовій державі, які є економічними, а не юридичними категоріями. Тому суб'єктом права власності не можуть бути трудові колективи, громади (крім територіальної громади) й подібні до них утворення, котрі не мають свого відокремленого (відособленого) майна. Якщо ж відособлення відбувається, створюється новий самостійний власник (юридична особа), що стає індивідуальним, а не колективним суб'єктом, оскільки його засновники (учасники) втрачають, за загальним правилом, право власності на передане йому майно.

У сфері цивільного законодавства, що регулює форми власності в Україні, діє чимало нормативних актів. Водночас необхідність подальшого зміцнення законності у сфері нормотворчості постійно потребує підвищення рівня організації відомчих нормативних актів. Досягненню цього в сучасній правовій державі могли б сприяти такі заходи:

– скорочення кількості відомчих актів шляхом зменшення питань, з яких відповідні відомства мають право їх видавати;

– забезпечення цілковитої узгодженості між нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, з одного боку, і відомчими актами, з іншого.

У зв'язку із цим бажано було б нормативно закріпити обов'язковість такої узгодженості й запровадити санкції за її недодержання.

Висновки. У цілому чинне законодавство досить вдало регулює форми права власності. Проте потребують законодавчого закріплення поняття колективної та державної власності, а також орієнтовний перелік дій власника, спрямованих на заподіяння шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршення екологічної ситуації тощо. Подальші дослідження мають бути зосереджені на роз'ясненні та закріпленні в чинному законодавстві визначень різних форм власності в сучасній правовій державі, а також на гармонізації цих визначень у різних сферах цивільного, земельного, господарського права тощо.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Галуцько В.В. Охорона права власності: адміністративно-правові аспекти : [монографія] / В.В. Галуцько. – Херсон : ХМД, 2008. – 348 с.
4. Цивільне право України : у 2-х кн. : [підруч.] / за заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 719 с.
5. Домашенко М.В. Власність і право власності. Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні / М.В. Домашенко, В.Є. Рубаник. – Х. : Факт, 2014. – 328 с.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 52. – С. 180.
7. Розгон О.В. Межі та обмеження права власності : [монографія] / О.В. Розгон – Х. : Істина, 2014. – 187 с.
8. Спасибо І.А. Набуття права власності в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.А. Спасибо ; НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України. – К., 2009. – 18 с.
9. Перчеклій І. Питання змісту конституційного права власності Українського народу на природні ресурси / І. Перчеклій // Місце і роль Конституції України у розвитку правової системи та реалізації цивілізаційного вибору українського народу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції // Соціологія права. – 2015. – № 1–2. – С. 107–112.

Анотація

Далекорей А. М. Ставлення сучасної правової держави до власності. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню сутності інституту власності в Україні; обґрунтовано умови та специфіку ставлення сучасної правової держави до власності.

Ключові слова: власність, право, держава, закон, політика, особа, статус, ситуація, народ.

Аннотация

Далекорей А. М. Отношение современного правового государства в собственности. – Статья.

Статья посвящена освещению сущности института собственности в Украине; обоснованы условия и специфику отношения современного правового государства в собственности.

Ключевые слова: собственность, право, государство, закон, политика, лицо, статус, ситуация, народ.

Summary

Dalekorey A. M. The relation of the modern legal state to the property. – Article.

The essence of the institution of property in Ukraine has been highlighted in the article; the conditions and a specific nature of the modern legal state relation to the property have been substantiated.

Key words: property, law, state, statute laws, policy, individual, status, situation, people.